

Fotó: Koósne Mohácsi Barbara

A TÚLZSÚFOLTSÁG PROBLÉMÁJÁNAK KEZELÉSE FINNORSZÁGBAN¹

A büntetés-végrehajtásban legfőbb mintaként általában az északi országokat szokták emlegetni. Finnország is megküzdött azonban a túlzásúfolttság problémájával. A finn igazságügyi minisztérium több lépcsős megoldást alkalmazott a fogvatartotti ráta csökkentése érdekében. A legadekvátabb „fizikai” megoldás az új büntetés-végrehajtási intézetek, és ezáltal új férőhelyek létrehozása volt, amely azonban csak rövidtávú sikert hozott. Hosszabb távon a jogkövetkezmények, a büntetési rendszer átalakítása, valamint a büntetés kiszabási gyakorlat megváltoztatása jelentette a megoldást. Magyarország számára azért tanulságos a finn példa, mert a túlzásúfolttság kezelésére szolgáló jogintézmények szinte mindegyike adott, de szemléleti változás hiányában nem fog tudni megoldódni az egyre sürgetőbbé váló helyzet.

Kulcsszavak: *túlzásúfolttság, szabadságvesztés büntetés, alternatív szankciók, büntetőpolitika*

Usually, the northern countries are referred to as models of the execution of imprisonment. However, Finland has also faced the problem of overcrowding. The Finnish Ministry of Justice has adopted a multi-step approach to reduce the prison population per place rate. The most appropriate „physical” solution was the construction of new prisons but it brought only a short-term success. In longer term the real solution included alterations in legal consequences, changing the system of the punishments and criminal sanctions and furthermore modifications in the legal practice of establishing or imposing punishments. The example of Finland is instructive for Hungary because almost all the alternative institutions to deprivation of liberty are given, but in the absence of the change of the approach to the problem of the overcrowding could not be solved.

Keywords: overcrowding, imprisonment, alternative sanctions, penal policy

¹ A tanulmány 2017. április 1-9. közötti HEUNI-nál töltött egy hetes látogatásom és találkozóim alapján készült. A tanulmányban lévő, a finn igazságszolgáltatási rendszerrel kapcsolatos részek és adatok a Criminal Sanctions Agency (a finn büntetés-végrehajtást felügyelő és irányító szervezet) két ügyésznének Tiina Vogt-Airaksinen és Pia Andersson előadása alapján készültek.

Bevezetés

A túlsúfoltság „örök” probléma, nem újkeletű jelenség, gyakorlatilag egyidős a büntetés-végrehajtás történetével.² A probléma emberi jogi vetülete miatt túlmutat a nemzeti jogon. Számos nemzetközi dokumentum és ajánlás határozott meg kívánalmakat, amelyeket a fogvatartottak emberi jogainak védelmében figyelembe kell venni.³ A büntetés-végrehajtási intézetek túlsúfoltsága, a fogvatartottak mozgás- és életterének nem megfelelő mértékű biztosítása súlyos alapjogi sérelemmel jár. A túlsúfoltság elsődleges következményei a büntetés-végrehajtási intézetekben jelennek meg.

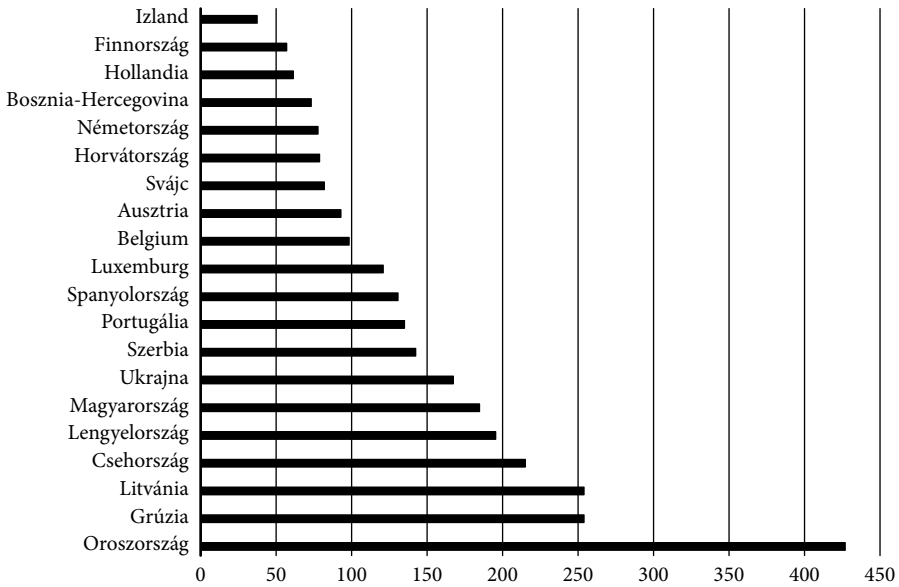
A túlsúfoltság nem magyar sajátosság, számos ország küzd a büntetés-végrehajtási férőhelyek és a fogvatartottak számának aránytalanságával. A jelenleg a büntetés-végrehajtásban legfőbb mintaként emlegetett északi országok, a skandináv államok és Finnország is megküzdött a túlsúfoltság problémájával, nem is olyan régen. A finnországi börtönök az 1930-as években száz százalékos telítettségi mutatók jellemezték. Ennek elsődleges oka a büntetési rendszer, valamint a büntetéskiszabási gyakorlat, a szabadságvesztés büntetés, különösen a rövid tartamú szabadságvesztés büntetés gyakori alkalmazása volt.

Az 1960-as években számos kutató foglalkozott az északi országokban azzal a kérdéssel, hogy mennyiben függ össze a bűnözés, illetve az elkövetett bűncselekmények jellege a fogvatartási rátával, illetve mennyiben hat a fogvatartási ráta a bűnözésre. A vizsgálatok azt mutatták, hogy Finnország esetében a kettőnek semmilyen hatása nem volt egymásra. Ezért kellett egy összetettebb, hosszabb távú módszert kidolgozni a túlsúfoltság kezelésére, amelyhez elengedhetetlen volt a büntetőpolitika változása. A vizsgálatok középpontjába az a kérdés került, hogy milyen súlyúnak kell lennie annak a szankciónak, amely valóban indokolt, de képes csökkenteni a bűnözést. A végkövetkeztetés egyértelműen az volt, hogy a szigorúbb büntetés nemhogy nem járul hozzá a bűnözés csökkentéséhez, hanem épp ellenkezőleg. Az enyhébb, szabadságelvonással nem járó szankciók esetén a visszaesők aránya jóval alacsonyabb, mint a szabadságvesztés-büntetés esetében.

A következő három évtizedben Finnország változtatott a büntetőpolitikáján, amelynek következtében jelenleg az országban a fogvatartottak aránya egyike a legalacsonyabbnak a kontinens országai között. A fogvatartási ráta – azaz a százezres lakosra jutó fogvatartottak száma – 57. Fontos megjegyezni, hogy ez azonban nem járt a bűnözés növekedésével.

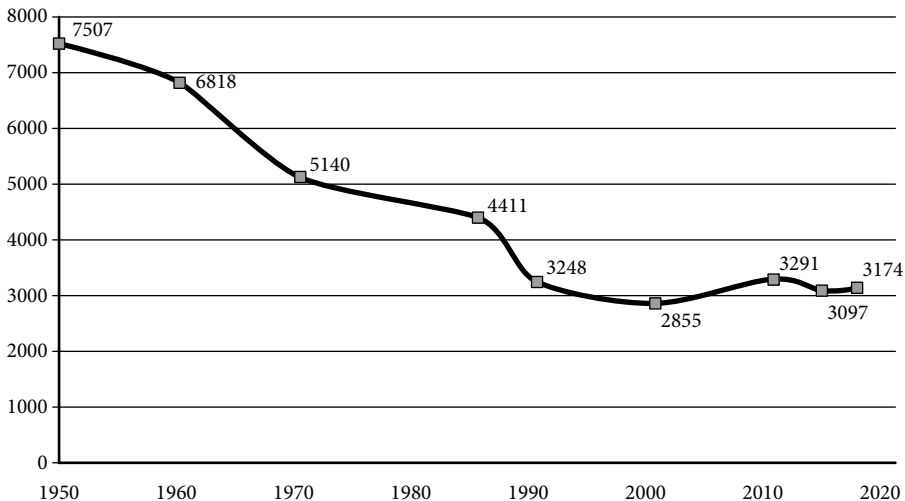
2 Jelenleg Magyarországon a büntetés-végrehajtási intézetek telítettségének mértéke 131%. Ld: Börtönstatisztikai Szemle 2017. <http://bv.gov.hu/download/2/34/e1000/Börtönstatisztikai%20Szemle%202017%201.pdf>

3 Pl. az Európa Tanács tagállamai által 1987. november 26-án aláírt a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló egyezmény; a Miniszteri Bizottság Rec(2006)2. számú ajánlása az Európai Börtön szabályokról; a Miniszteri Bizottság R(99)22. számú, a börtönök túlsúfoltságáról és a börtön népesség növekedéséről szóló ajánlása és természetesen az Emberi Jogok Európai Egyezménye, különösen annak 3. cikke.

1. ábra⁴. Fogvatartási ráta az európai országokban napjainkban

Napjainkban a fogvatartottak száma Finnországban – az előzetes letartóztatotakat is beleértve – 3174. Az előzetes letartóztatottak aránya 20,7%, amely az elmúlt évekhez képest növekedést jelent (2000-2005 között 13,2% volt, 2010-ben már 18,2%). A fogvatartottak száma azonban csökkenő tendenciát mutat.

2. ábra. A fogvatartottak létszámának alakulása Finnországban

4 Forrás: http://www.prisonstudies.org/highest-to-lowest/prison_population_rate?field_region_taxonomy_tid=14&=Apply

A büntetőpolitika változásának jegyében a finn igazságügyi minisztérium többlépcsős megoldást alkalmazott a fogvatartotti ráta csökkentése érdekében. A legadekvátabb „fizikai” megoldást az új büntetés-végrehajtási intézetek, és ezáltal új férőhelyek létrehozása jelentette. Ez rövid távon megoldást jelentett, azonban hosszú távon nem oldotta meg a túlszűfolttság problémáját, ezért további intézkedésekre volt szükség.

Büntetőpolitikai változások a túlszűfolttság kezelése érdekében

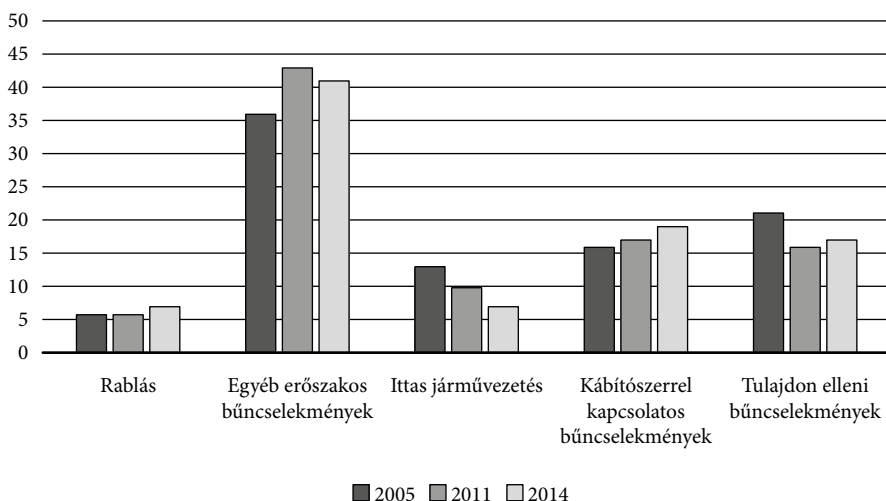
A jogkövetkezmények módosítása

Az első lépést a jogkövetkezmények átalakítása jelentette, ezt követte a büntetési rendszer, valamint a büntetés-kiszabási gyakorlat megváltoztatása. A fogvatartottak számának növekedését elsődlegesen a szabadságvesztés-büntetés túl gyakori és bizonyos esetekben talán indokolatlan alkalmazása okozta. Ezért szükséges volt annak felülvizsgálata, hogy mely bűncselekmények esetén szükséges a szabadságvesztés-büntetéssel való fenyegetettség. A jogkövetkezmények átalakítása során tehát elsősorban arra fókuszáltak, hogy melyek azok a bűncselekmények, ahol enyhébb, szabadságelvonással nem járó szankcióval is elérhető a büntetés célja. Ennek következtében megszüntették meghatározott bűncselekmények, így például az ittas járművezetés szabadságvesztés büntetéssel való fenyegetettségét. Úgy ítélték meg, hogy ez a bűncselekmény nem minősül olyan súlyosnak, amely a legszigorúbb jogkövetkezmény alkalmazását kellene, hogy maga után vonja. Ez természetesen csak az alapesetre igaz, akkor már nem, ha az ittas járművezetés következtében személyi vagy vagyoni kár következik be. Az ittas járművezetés jogkövetkezményének átalakítása mérhető eredményt hozott, mert ez a bűncselekmény jelentős hányadát tette ki az elkövetett bűncselekményeknek.

Annak megítélése, hogy mely bűncselekmények érik el azt a szintet, amely már a legszigorúbb büntetéssel büntetendő, és melyek azok, amelyek ugyan bűncselekmények, de nem minősülnek ilyen súlyúnak, nehéz mérlegelési kérdés. Ezen mérlegelés során a jogi szempontok mellett fokozottan figyelembe kell venni például azt, hogy mi az, amit a társadalom büntetésnek és büntetendőnek tart. Az ittas járművezetés egy időben „népbetegség” volt az északi országokban, súlyos problémát jelentett Finnországban is. Nagyon magas volt az elkövetések, illetve a visszaesők száma. Egy bűncselekmény legszigorúbb büntetéssel való fenyegetettségét indokolhatja a bűncselekmény súlya, kisebb súlyú bűncselekmények esetén pedig annak elterjedtsége. Ez utóbbi indokolhatta az ittas járművezetés szabadságvesztéssel való büntetendőségét is. A szigorú büntetés azonban nem járt az ittas járművezetést elkövetők számának csökkenésével, valamint a visszaesők számának redukálásával sem. Ezért is merült fel az a kérdés, hogy valóban indokolt-e minden ittas járművezető bezárása a büntetés-végrehajtási intézetekbe. A válasz egyértelműen nem volt. Ez persze nem jelentette azt, hogy súlyosabb esetben sem lehet a szabadságvesztést alkalmazni. Alapesetben azonban már nem a szabadságvesztés-büntetés volt az elsődleges szankció.

Ez egyértelműen a fogvatartottak, mégpedig a szabadságvesztés-büntetésre ítélték számának drasztikus csökkenésével járt. Természetesen a szabadságvesztés-büntetés helyett meg kellett találni azt a szankciót, amely megfelelő büntetésként szolgált az ittas járművezetők kezelésére, és amely a társadalom számára is elfogadható volt. Ez a szankció lett az Electronic Monitoring és a közérdekű munka, melyek alkalmazása olyannyira megfelelőnek bizonyult, hogy egyértelműen csökkent a bűnelkövetések, valamint a visszaesők száma.

Ez a tény is magyarázza, hogy a szabadságvesztés-büntetésre ítélték által elkövetett bűncselekményeknek csak egy kis része az ittas járművezetéssel összefüggő cselekmény. Szabadságelvonás túlnyomórészt az erőszakos, személy elleni, testi épség elleni bűncselekményt elkövetőkkel szemben alkalmazott. Érdekes, hogy a kábítószerrel összefüggő bűncselekmények aránya nem olyan kiugróan magas a szabadságvesztésre ítélt fogvatartottak körében, de az életfogytiglani szabadságvesztésüket töltő fogvatartottak esetén kimagasló.

3. ábra. A szabadságvesztés-büntetésre ítélt személyek által elkövetett cselekmények 2005–2014

A büntetési rendszer átalakítása

A jogkövetkezmények átalakítása együtt járt a büntetési rendszer átalakításának szükségességével is. Ugyanis azokban az esetekben, ahol a szabadságvesztés-büntetés nem tartották indokoltnak, meg kellett találni a megfelelő alternatívát, amely feltételezte a büntetési rendszer felülvizsgálatát, illetve igényelte esetlegesen új szankciók kialakítását. Mivel a cél a fogvatartottak számának csökkentése volt, ezért szükség volt a szabadságvesztés-büntetés helyett alkalmazható szankciókra, illetve ezen szankciók körének bővítésére.

A finn büntetési rendszer értelmezhető „lépcsőzetes” szankciórendszerként, amelynek belső logikája egyfajta iránymutatást is jelent a jogalkalmazók számára.⁵ A büntetési rendszer a legenyhébb jogkövetkezmenytől a leg súlyosabb szankcióig a következők:

1. Pénzbüntetés
2. Felfüggesztett szabadságvesztés
 - a) Felfüggesztett szabadságvesztés felügyelettel kombinálva
 - b) Felfüggesztett szabadságvesztés pénzbüntetéssel kombinálva
 - c) Felfüggesztett szabadságvesztés közérdekű munkával kombinálva
3. Közérdekű munka
4. Electronic Monitoring
5. Szabadságvesztés-büntetés

A pénzbüntetés 1921 óta napi tételes rendszerben működik. A napok számának meghatározása az elkövetett cselekmény súlyosságán alapul, a napi tétel összege pedig az elkövető vagyoni helyzetétől függ. A napok száma egy és százhusz között alakulhat. Amennyiben a pénzbüntetést nem fizeti meg az elkövető, azt átváltoztatják szabadságvesztésre. Az átváltoztatás során kettő napi tétel egy nap szabadságvesztésnek felel meg. A pénzbüntetés jellegének alapvető struktúrája a bevezetése, kialakítása óta változatlan. A bíróság elé került ügyek körülbelül hatvan százalékában alkalmazzák a pénzbüntetést, a bíróság és/vagy az ügyész által intézett büntetőügyekben pedig mintegy nyolcvan százalékban szabnak ki pénzbüntetést.

A legfeljebb két évig terjedő szabadságvesztés-büntetés egy és három év közötti időtartamra felfüggeszthető, ha megalapozottan feltehető, hogy a büntetés célja szabadságelvonás nélkül is elérhető. A felfüggesztett szabadságvesztés idején van lehetőség pártfogó felügyeletre, amely bizonyos esetben, például fiatalokú elítélt esetén kötelező. A statisztikák szerint a kiszabott szabadságvesztés-büntetések körülbelül fele felfüggesztett szabadságvesztés. A finn büntetési rendszer differenciálja a felfüggesztett szabadságvesztést azzal, hogy nevesítve mellérendel egyéb jogkövetkezmenyeket. A felügyelet jelenti a legenyhébb változatot. A legnagyobb kötöttséggel pedig a közérdekű munkával kombinált felfüggesztett szabadságvesztés jár. A felfüggesztett szabadságvesztés végrehajtását el kell rendelni, ha az elítélt a felfüggesztés időtartama alatt újabb bűncselekményt követ el, amely miatt a bíróság szabadságvesztés-büntetésre ítéli. Önmagában a viselkedési szabályok megszegése nem elegendő indok a végrehajtás elrendelésére.

A közérdekű munka nem minden országban létezik önálló büntetési nemként. Finnországban kísérleti jelleggel 1991-ben vezették be négy kerületben, majd 1995-ben vált általánosan alkalmazottá. Lényege a szabadidőben, felügyelet alatt végzett munka, amelyért nem jár fizetség. A munkavégzést általában hetente kétszer, három vagy négy óra időtartamban írják elő. A közérdekű munka tartama húsz és kétszáz óra között változhat. Alkalmazhatóságának feltétele, hogy az elítélt beleegyezzen, és alkalmas legyen arra, hogy betartsa a közérdekű munka, illetve a munkavégzés szabályait. Amennyiben az elítélt megszegi a közérdekű munka szabályait, a bíróság

5 Ld. ehhez: Tapio Lappi-Seppälä Imprisonment and Penal Policy in Finland. Scandinavian Studies in Law. 2012, 334-378.

rendszerint végrehajtandó szabadságvesztést szab ki. A közérdekű munka alkalmazható önálló szankcióként, emellett helyettesítheti a legfeljebb nyolc hónapig terjedő végrehajtandó szabadságvesztést. Ebben az esetben a közérdekű munka tartama legfeljebb kilencven óra lehet. Az elrendelt közérdekű munka büntetések átlagos időtartama hetven és kilencven óra között van. A közérdekű munka büntetést töltők mintegy fele ittas járművezetés miatt elítélt személy. Ez is mutatja, hogy miután az ittas járművezetés alapesetének generális büntetése már nem a szabadságvesztés volt, az egyik leggyakrabban alkalmazott alternatíva a közérdekű munka lett.

A másik fontos szabadságvesztés helyett alkalmazható alternatíva az Electronic Monitoring, amely 2012 óta létezik mint önálló büntetés a finn büntetési rendszerben. Lényege, hogy nem kerül sor szabadságelvonásra, hanem egy elektronikus eszköz segítségével ellenőrzik az elítéltet, aki egyébként otthonában tartózkodhat, munkát végezhet. Meghatározott kötelezettségeket lehet számára előírni, például esetleges függőséget (alkohol vagy kábítószer) kezelő foglalkozásokon való részvételt. Az Electronic Monitoring-ot elsősorban olyan elkövetőkkel szemben alkalmazzák, akikkel szemben akár rövid tartamú szabadságvesztés-büntetést is ki lehetne szabni, de a büntetés célja szabadságelvonás nélkül is elérhető lenne, azonban a közérdekű munka feltételeinek nem felelnek meg (például alkoholfüggők). Az Electronic Monitoring alkalmazásának feltételeit tehát alapvetően úgy alakították ki, hogy olyankor is legyen alternatív szankció a szabadságvesztés-büntetés helyett, amikor eddig arra nem volt lehetőség, mert a közérdekű munka feltételei nem teljesültek, viszont adott esetben a szabadságelvonás sem tűnt feltétlenül indokoltnak. Az Electronic Monitoring alkalmazásának másik területe a büntetés-végrehajtás, ahol a végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés esetén alkalmazható, a szabadulást megelőzően hat hónappal, mintegy felkészítésként a szabadulásra.⁶

A finn büntetési rendszer csúcán is a szabadságvesztés-büntetés áll mint a leg súlyosabb, de közel sem a leggyakrabban alkalmazott büntetés. A szabadságvesztés-büntetéssel kapcsolatos elsődleges cél annak minimalizálása. A szabadságvesztés-büntetés minimális időtartama tizennégy nap, maximális időtartama tizenkettő év. Halmzatban tizenöt év lehet a maximum, amely alapvetően két esetkörben alkalmazható, emberölés, valamint a súlyosabb kábítószerrel kapcsolatos bűncselekmények esetén. Az életfogytiglani szabadságvesztés büntetésből legkorábban tizenkettő év után helyezhető szabadlábra az elkövető. Amennyiben az elkövető az elkövetéskor még nem töltötte be a huszonegyedik életévét, a szabadságvesztés-büntetés maximális tartama tíz év.

A finn büntetési rendszer nem ismeri a tényleges életfogytiglani szabadságvesztés büntetést, azonban azon elkövetőkkel szemben, akik a társadalomra veszélyesek, a szabadságvesztés büntetés kitöltését követően alkalmazható határozatlan tartamú ún. biztonsági intézkedés, amelyet civil pszichiátriai intézetben kell végrehajtani. A szabadságvesztés büntetés végrehajtása zárt vagy nyitott rendszerben történik. A szabadságvesztés minimalizálására irányuló törekvésekkel összhangban a végrehajtás során is előnyben részesítik a nyitott intézeteket, zárt intézetben tényleg csak a leg súlyosabb bűnelkövetők töltik a büntetésüket. Mind a nyitott, mind a zárt intézetek állami intézetek, Finnországban nincsenek magánbörtönök. Ez összhangban

⁶ Ehhez hasonló intézmény a reintegrációs őrizet.

van a finn Alkotmánnyal, amelynek 124. §-a kimondja, hogy jelentős közhatalmi tevékenységet csak állami hatóság és intézmények fejthetnek ki. Ez a büntetés-végrehajtás tekintetében egyértelműen azt jelenti, hogy kizárólag állami intézményekben láthatják el a szabadságvesztés büntetés végrehajtását.

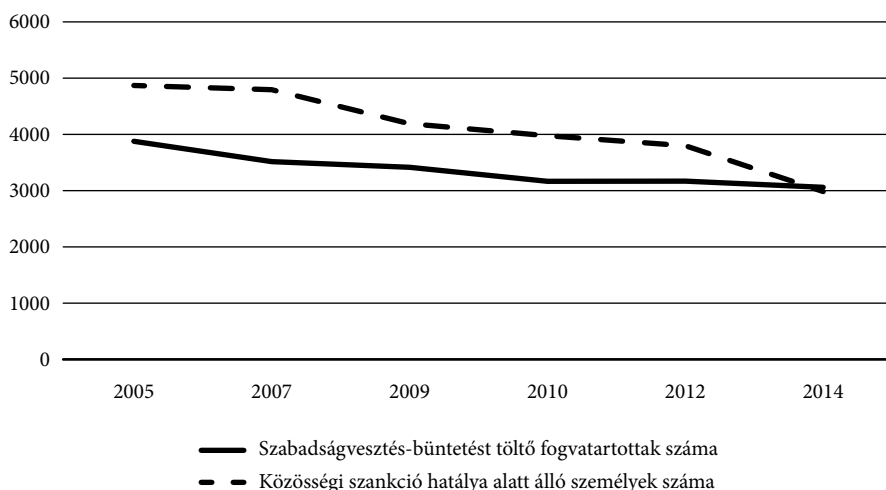
A büntetés-kiszabási gyakorlat változása

A büntetés-kiszabás legfontosabb elvei az arányosság és a szabadságelvonás ultima ratio jellege. A jogalkalmazóknak a büntetés-kiszabás során a büntetőügy konkrét körülményeinek figyelembe vétele mellett a „lépcsőzetes” szankciórendszerből kell kiindulniuk. Nagyon fontos, hogy a szabadságvesztés helyett alkalmazható szankciók csak akkor alkalmasak ténylegesen a szabadságvesztés-büntetés kiváltására, ha a gyakorlatban is alkalmazzák őket, ezért szükség volt a büntetés-kiszabási gyakorlat változására is. A bírói gyakorlatban elsődleges elvvé vált, hogy a szabadságvesztés-büntetést csak a legvégső esetben kell alkalmazni. Fontos emellett, hogy az alternatív szankciók nem pusztán egymás mellett léteznek a szabadságvesztés-büntetés kiváltására, hanem egy logikusan felépített rendszert követnek. Az alternatív szankciókon belül is van egy erősrend, a legenyhébbtől a súlyosabbig, amely kiválóan biztosítja a bíróságok számára a mérlegelés lehetőségét.

Az új büntetés-végrehajtási intézetek létesítése, a jogkövetkezmények, a büntetési rendszer, valamint a büntetés-kiszabási gyakorlat átalakítása és változása következtében a büntetés-végrehajtási intézetek telítettségi mutatói száz százalék alá csökkentek. A kiszabott büntetések mintegy ötven százaléka közösségi szankció, azaz szabadságelvonással nem járó próbára bocsátás vagy az Electronic Monitoring. Emellett nagyon fontos következmény volt a visszaesési ráta csökkenése. Megállapítható, hogy a visszaesési ráta a mai napig a szabadságvesztés-büntetés esetén a legmagasabb, a szabadságelvonással nem járó szankciók esetén egyértelműen alacsonyabb, és a közösségi szankciók esetén a legalacsonyabb.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása és az alternatív vagy közösségi szankciók

A fogvatartottak számának csökkentése érhető el a szabadságvesztés-büntetés helyett alternatív vagy közösségi szankciók alkalmazásával, amelyek egyrészt nem járnak szabadságelvonással, másrészt hozzájárulnak a visszaeső bűnelkövetők számának csökkentéséhez. Amennyiben mégis szabadságvesztés-büntetés kiszabására kerül sor, a végrehajtás során is számos jogintézmény alkalmazható, amellyel csökkenthető a szabadságelvonás mértéke, illetve intenzitása. A cél a minél nyitottabb végrehajtás megvalósítása. Ez a gyakorlatban a nyitott büntetés-végrehajtási intézetek, a felügyelet alatti feltételes szabadságra bocsátás és a közösségi szankciók alkalmazásának előnyben részesítését jelenti. A munka a szabadságvesztés-végrehajtása alatt, vagy a közösségi szankció keretében egy olyan célt ad az elítéltek számára, amellyel lehetővé válik a jövőben a bűncselekmény elkövetése nélküli élet.

4. ábra. A szabadságvesztés-büntetésre és a közösségi szankcióra ítélt személyek napi átlagos létszámának alakulása 2005 és 2014 között

Alternatív vagy közösségi szankciók

A szabadságvesztés helyett alkalmazható alternatívák, az alternatív szankciók lehetőségének pusztá biztosítása a bírák számára önmagában nem elegendő, mert az még nem jelenti azt, hogy a gyakorlatban is ténylegesen alkalmazni fogják ezeket a megoldásokat. Ahhoz, hogy az alternatívák igazi alternatívaként érvényesüljenek, szükséges, hogy valóban akként funkcionáljanak a gyakorlatban. Ez hozzájárul az alternatív szankciók társadalmi elfogadottságához.

Az alternatív szankciók hatékonyságának másik kulcsa, hogy meg kell találni azt a bűnelkövetői csoportot, akikkel szemben azok valóban és hatásosan alkalmazhatók, mert ennek hiányában a gyakorlatban nem fognak érvényesülni. Ehhez szükséges annak meghatározása is, hogy mit tekint az adott jogrendszer igazán súlyos bűncselekménynek, és kik azok a bűnelkövetők, akik nem számítanak igazán súlyos bűncselekményt elkövetőknek, és nincs szükség arra, hogy ezeket az elkövetőket szabadságelvonással szankcionálják.

A közösségi szankciók olyan jogkövetkezmények, amelyek a közérdekű munka, az Electronic Monitoring, a próbára bocsátás, a feltételes szabadságra bocsátás keretében, illetve a határozott tartamú szabadságvesztés-büntetés mellett „kiszegítő” szankcióként alkalmazhatók. A lényege, hogy az elítélt a szabadidejében – általában hetente kétszer három vagy négy órában – non-profit társadalmi munkát végez, elsősorban önkormányzatoknál.⁷ A közösségi szankcióknak nagyon fontos szerepe van a fogvatartottak reintegrációja kapcsán.

7 Ilyen munkák például a parkok, sportpályák karbantartása.

A személyi szabadság érvényesülését szolgáló megoldások a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során több olyan jogintézmény is alkalmazható, amely a szabadságelvonás mértékét, illetve intenzitását csökkentheti.

Electronic Monitoring a szabadságvesztés végrehajtása során

Az Electronic Monitoring nemcsak önálló szankcióként létezik, hanem a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során is alkalmazható a szabadulásra való felkészítés érdekében. Két alkalmazási köre lehetséges: egyrészt teljes egészében helyettesítheti a maximum hat hónapig terjedő szabadságvesztés-büntetést, másrészt hosszabb tartamú szabadságelvonás esetén a szabadulást megelőző hat hónapban alkalmazható az intézkedés. Lényege, hogy az elítélt elhagyhatja a büntetés-végrehajtási intézetet, a büntetés hátralévő időtartamát az otthonában töltheti, vállalhat munkát, mindezt egy kontrollált napirend alapján. A kontrollt fizikai értelemben a karjára vagy a lábára rögzített technikai eszköz jelenti. Az elítélt számára különböző kötelezettségek írhatók elő, például közösségi munka, amelyek a társadalmi felelősségvállalási képességét hivatottak erősíteni. Fontos végrehajtási feltétel, hogy legyen megfelelő helyszín (lakóingatlan), ahol az ítélet végrehajtható, emellett fontos a vele együtt élő személyek (általában családtagok, de nem feltétlenül) beleegyezése is.

A szabadságvesztés átváltása közérdekű munkára

Az Electronic Monitoring mellett egy másik önállóan is alkalmazható szankció is szerepet kaphat a szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során a szabadságelvonás időtartamának csökkentése kapcsán. A legfeljebb nyolc hónapig terjedő végrehajtandó szabadságvesztés-büntetés átkonvertálható tizennégytől kettőszáznegyven óráig terjedő közérdekű munka büntetésre, ha megalapozottan feltehető, hogy a büntetés célja ily módon is elérhető.

Nyitott börtönök

Finnországban kétféle büntetés-végrehajtási intézet létezik. Zárt intézetek, jelenleg tizenhárom, és tizennyolc nyitott intézet. Már a számok is mutatják, hogy a végrehajtandó szabadságvesztés esetén nem a zárt intézetben történő végrehajtás dominál. Amennyiben mégis sor kerül a szabadságvesztés-büntetés végrehajtására, annak során érvényesíteni kell a normalizáció elvét, amelynek lényege, hogy minél inkább közelíteni kell a szabad élet körülményeihez. Ennek az egyik legmegfelelőbb módja a nyitott intézetben történő végrehajtás. Finnországban az 1930-as évek óta működnek nyitott börtönök. A fogvatartottak többsége a szabadságvesztés-büntetésének egy részét zárt intézetben tölti, és csak a szabadulásuk előtt kerülhetnek a szabad élet körülményeihez sokkal közelebb álló nyitott intézetekbe. A rövidebb tartamú szabadságvesztés büntetés esetén van elsősorban arra lehetőség, hogy az elítélt büntetésének teljes időtartamát nyitott börtönben töltse.

Finnországban az egyik nyitott börtön a Helsinkihez tartozó Suomenlinna szigetén helyezkedik el.⁸

1. fotó: A Soumenlinna nyitott büntetés-végrehajtási intézet egyik kapuja, amely tükrözi a „nyitott” végrehajtás jellegét, miszerint ennek a börtönnek nem a falak és a bezártság a mértékadó jellemzői, még kívülről sem.⁹

A területet az Unesco a világörökség részévé nyilvánította a szigeten lévő több mint kétszázötven éves katonai erődítmény miatt. A szigetre minden évben körülbelül egy millió turista látogat el, többségüknek fogalma sincs róla, hogy a szigeten, közvetlenül a múzeumi épületek mellett egy büntetés-végrehajtási intézet található. Az épületeket egy nagyon kicsi sárga kerítés választja el egymástól. A kerítések funkciója nem a szökések megakadályozása, nem is lenne arra alkalmas. Hiányoznak a magas falak, a szöges drót, az őrtornyok. Nem lenne nehéz megszökni innen, ami azonban a legfontosabb, hogy az itt lévő fogvatartottaknak nem is az a célja, hogy megszökjenek. Hozzá kell tenni, hogy ha valaki mégis megkísérlen engedély nélkül elhagyni a büntetés-végrehajtási intézet területét, annak egyenes következménye, hogy a sokkal szigorúbb rezsimú zárt büntetés-végrehajtási intézetek valamelyikébe

8 A Suomenlinna nyitott börtönről szóló rész a 2017. április 7-én tett látogatásomon és a börtön igazgatója, Sinikka Saarela tájékoztatásán alapul.

9 A fotókat a szerző biztosította

fog kerülni. Önmagában azonban a zárt intézetbe kerülés fenyegetettsége nem lenne elrettentő a szökést tervezők számára. Az igazság az, hogy az itt lévő fogvatartottak értékelik és kiváltságosnak tartják, hogy itt vannak elhelyezve, és nem gondolnak a szökésre. A fogvatartottak elmondták, hogy a szabadulásra való felkészítésben kulcsszerepe van annak, hogy itt a nyitott börtönben alapvetően olyan körülmények között lehetnek, mint a szabad életben. Nem céljuk megszökni, mert az nem jelent megoldást. A börtönigazgató elmondása szerint kevés a konfliktus, az utóbbi időben azonban talán több, mint korábban. Ha bármi probléma felmerül, általában az sem a fogvatartottak és az őrk, hanem a fogvatartottak között történik.

2. fotó: A fekete-barna épületek a fogvatartottak által épített lakóhelyiségek, a közvetlen mellettük lévő rózsaszín épület a múzeumhoz tartozik.

Ha valaki az épületek között sétál, nem is érzékeli igazán, hogy büntetés-végrehajtási intézet területén jár. Maguk az épületek sem keltik kívülről büntetés-végrehajtási intézet benyomását. A börtön területén kétféle épület van: a fekete épületeket a fogvatartottak építették, a szürke épületek kivitelezésével egy építési vállalkozót bízták meg.

A finn praktikus gondolkodást tükrözi, hogy az építési vállalkozót azzal bízták meg, tervezzen olyan épületeket, amelyek a börtön esetleges bezárása után apartmanként hasznosíthatók lennének. Éppen ezért az épületek inkább emlékeztetnek lakóházakra, mint börtönre, nemcsak külsőleg, hanem a belső kialakításuk is. Belépve az első helyiségben van egy „faliújság”, ahol a fogvatartottaknak szóló legfontosabb információk és tudnivalók találhatóak, például a napirend, ébredés, villanyoltás ideje, takarítás rendje, munkabeosztás. A konyha, a fürdő és egy nagyobb társalgó szoba

3. fotó

a közös helyiségek. A közös helyiségek berendezéséből is látszik, hogy akár egy hétköznapi lakóotthon is lehetne. A konyhával kapcsolatban talán meglepő lehet annak teljes felszereltsége. Teljes felszereltség alatt kell érteni a gépeket, eszközöket, többek között mindenféle méretű kést. A zárt büntetés-végrehajtási intézetben meghatározzák azoknak a tárgyaknak a listáját, amelyeket a fogvatartott magánál tarthat, és azokat is, amelyeket tilos bevinni. A legfontosabb, hogy ne legyen nála olyan tárgy, amely (akár magára, akár másokra nézve) veszélyt jelenthet, sérülés okozására alkalmas. A nyitott börtön természetesen más, mint a zárt intézet. Itt az indokolja mindezen eszközök és tárgyak jelenlétét, hogy a minél inkább a szabad élet körülményeire hasonlító feltételek kialakítása a cél, és abba beletartozik a későhasználat is. Az igazgató elmondása szerint a konyha felszerelésének kialakításakor fel sem merült, hogy ne álljanak rendelkezésre szűrő-vágó eszközök, mert igazából nem gondoltak arra

a lehetőségre, hogy a fogvatartottak azt támadásra használják vagy esetleg arra, hogy önmaguknak ártsanak. Sajnos az utóbbi időben egyre gyakoribbak a konfliktusok a fogvatartottak között, így felmerült, hogy ezen a téren is lenne szükség változtatásra, de arra mindeddig nem került sor. A konfliktusok elsősorban verbális, kevésbé fizikai jellegűek, komolyabb személyi vagy életveszélyes sérülés okozására eddig nem került sor.

4. fotó: A fogvatartottak által közösen használt, teljesen felszerelt konyha

A nyitott börtönben nincsenek kapuk, záruk vagy egyenruhák. A fogvatartottak saját ruhájukat viselhetik, dolgoznak, többségük a szigeten lévő történelmi építmények, az erőd karbantartását, javítási munkálatait végzi szakavatott építésszek irányítása alatt. Van lehetőség a büntetés-végrehajtási intézetben kívüli munkavégzésre is, de természetesen ez csak az enyhébb bűncselekmény elkövetése miatt elítélt személyek számára nyitva álló lehetőség. Vannak olyan fogvatartottak, akik konkrétan Helsinkibe járnak át minden nap hajóval dolgozni. Nincs állandó kíséző őr velük, meghatározott időre kell a munkába érniük és természetesen meghatározott időre kell visszaérniük a börtönbe. Az elvégzett munkáért pénzt kapnak, amelyből „bérleti díjat” fizetnek a nyitott börtönben való tartózkodásukért. Éppen ezért a szabadságvesztés-büntetés nyitott börtönben való végrehajtása jóval kevesebbe kerül, mint a zárt intézeti végrehajtás.

A büntetés-végrehajtás számokban	
Az ítéletek végrehajtásának éves költsége	kb. 243,3 millió euró
Az éves bevétel	kb. 16,6 millió euró
Egy napi fogvatartás költsége zárt büntetés-végrehajtási intézetben	kb. 208 euró
Egy napi fogvatartás költsége nyitott büntetés-végrehajtási intézetben	kb. 147 euró
Egy nap feltételes szabadlábra helyezés végrehajtási költsége	kb. 75 euró
Egy nap közérdekű munka végrehajtási költsége	kb. 15 euró

1. táblázat: Az adatok a finn büntetés-végrehajtás irányításáért felelős szerv, a Criminal Sanctions Agency tájékoztató kiadványán alapulnak

A táblázat alapján látszik, hogy természetesen a szabadságelvonással nem járó szanciók végrehajtása nagyságrendekkel kevesebbe kerül. Ez azonban a szankciók természetéből adódik, hiszen nem igényelnek akkora végrehajtási költséget, mint a szabadságvesztés, ahol eleve szükség van büntetés-végrehajtási intézetre. Látható a nyitott és a zárt büntetés-végrehajtási intézetben töltött fogvatartás költsége közötti jelentős különbség. Ehhez hozzá kell tenni továbbá, hogy a nyitott börtön fenntartási költségeinek mintegy harmadát fedezi a fogvatartottak hozzájárulása, így valójában a nyitott büntetés-végrehajtási intézetben történő fogvatartás legfeljebb körülbelül száz euróba kerül az államnak naponta. De ez csak az egyik tényező. Olcsóbb a nyitott intézet fenntartása amiatt is, mert a nyitott börtönökben nincs szükség a zárt intézetekben lévő extra biztonsági rendszerek fenntartására és személyi állomány foglalkoztatására. Természetesen nem az alacsonyabb végrehajtási költség az elsődleges oka a nyitott börtönök „népszerűségének”, de napjainkban a költséghatékonyság sem egy elhanyagolható szempont.

Első látásra a nyitott börtönben történő végrehajtás nem tűnik nagyon szigorú büntetésnek. A fogvatartottak személyi szabadsága ugyan korlátozott, és meghatározott napirend szerint élnek az életüket, de a körülmények nem összehasonlíthatóak a zárt intézeti végrehajtással. A napirend szigorúan meghatározott, a cél, hogy a fogvatartottaknak minél kevesebb „felesleges” ideje legyen. A fogvatartottak felada-

ta a büntetés-végrehajtási intézet tisztán tartása, és mivel saját ruháikat viselhetik, azok rendben tartása. Van lehetőségük könyvtárba járni, együtt edzeni más fogvatartottakkal, minden nap legalább egy órát. A büntetés-végrehajtási intézetben természetesen biztosítják a vallásyakorlás lehetőségét is. A zárt büntetés-végrehajtási intézetben magában az intézetben van bolt, ahol a fogvatartottak a legszükségesebb dolgokat meg tudják venni. A nyitott intézetben van lehetőségük mozgó árustól, vagy rövid időre elhagyva az intézet területét a helyi üzletben vásárolni. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása során nagyon nagy hangsúlyt helyeznek a munka, a művelődés és a tanulás fontosságára. Tradicionálisan büntetés-végrehajtás keretén belül végzett munka a fa-, fémfeldolgozás, valamint a mezőgazdaság. A suomenlinna-i büntetés-végrehajtási intézet speciális elhelyezkedése miatt itt a munkavégzés is speciális, mert a körülményekből adódik a szigeten lévő építmények karbantartása, mint a legadekvátabb és legszükségesebb munka és feladat.

A nyitott börtönök legfőbb célja, hogy az elítéltek felelősségteljesen tudjanak viszsztatérni a szabadulásuk után a mindennapi életbe, és hasznos tagjai lehessenek a társadalomnak. Egy büntetés hatékonyságának és sikerességének az az egyik fokmérője, hogy a társadalom azt mennyire tartja valóban büntetésnek. Nagyon fontos szociológiai tényező emellett, ami szintén magyarázza a nyitott börtönök sikerességét és népszerűségét, hogy a finn társadalom nem ellenséges a fogvatartottakkal, és nyitott a rehabilitációra, a reintegrációra. Soumenlinna szigetén több lakóház is található, sőt kifejezetten népszerű lakóhelynek számít, mert közel van Helsinki központja, mégis rendkívül kedvező áron lehet itt lakáshoz jutni. Az utóbbi időben számos új apartmanház épült a szigeten. Az itt élőket nem zavarja a büntetés-végrehajtási intézet ottléte. Sokan hangsúlyozzák, hogy a fogvatartottak ottlétének pozitív hozadéka többek között a történelmi építmények karbantartása, a közterületek tisztántartása, amely nagyon fontos és hasznos a közösség számára.

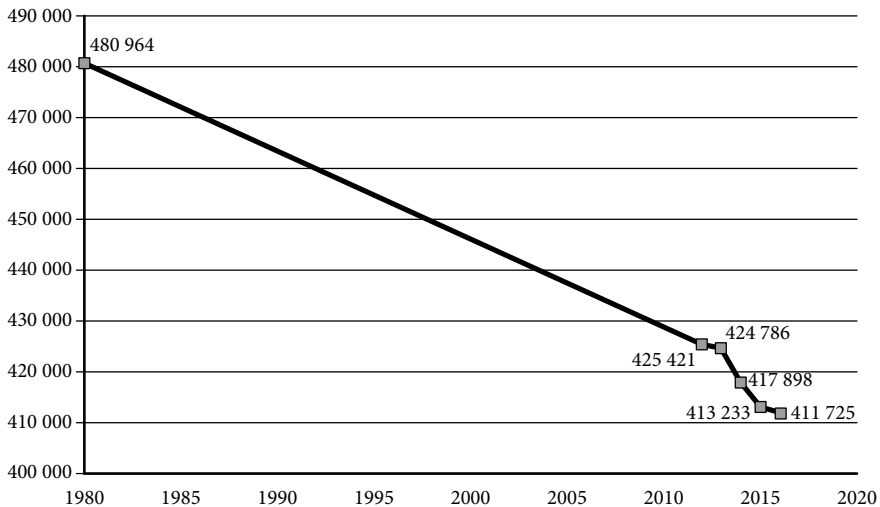
A fogvatartottak számára nem kétséges, hogy a finn szemlélet, miszerint a bebörtönzés csak a legvégső megoldás legyen, rendkívül kedvező. Nagyon fontos az emberiesség biztosítása a büntetés végrehajtása során, mert akkor az elítéltek szabadulásuk után is emberként tudnak visszailleszkedni a társadalomba. Amikor egy hosszabb tartamú szabadságvesztését töltő fogvatartott szabadulása előtt átkerül a nyitott börtönbe, később arra is van lehetősége, hogy büntetésének hátralévő részét otthon töltheti, családi körben. A legtöbb elítélt számára ekkorra sikerül munkahelyet is találni. Ha az elítéltet életfogytiglani szabadságvesztésre ítélik, szabadulásának pontos időpontját ugyan nem tudja, de legfeljebb tíz és tizenöt éves időtávon belül reális esélye van a szabadulásnak, amely egy életfogytiglani szabadságvesztésre ítélt számára nagyon sokat jelent. Éppen azt a reményt adja meg, amely a Strasbourgi Emberi Jogok Bírósága szerint az emberi méltóság részét képezi, amely minden fogvatartottat megillet.

Összegzés

A finn büntetés-végrehajtás legfőbb vezérlő elvei a következők: az emberi méltóság tisztelete, az igazságosság, a biztonság, valamint a hit abban, hogy az egyéneknben megvan a potenciál, a lehetőség, hogy változzanak és fejlődjenek. Ezek azok az elvek,

értékek, amelyek meghatározzák nem csak a büntetés-végrehajtás, hanem az egész büntetőpolitika jellegét.

A század első felében fennálló túlzásfóltóság kezelése összetett mechanizmust igényelt. Hamar felismerték, hogy új büntetés-végrehajtási intézetek építésével vagy az alternatív szankciók számának növelésével hosszú távon nem oldódik meg a probléma. Mindkét intézkedés fontos, és elengedhetetlen a büntetés-végrehajtási intézetek zsúfoltságának csökkentéséhez, azonban nem oldja meg azt a problémát, amely valóban a zsúfoltságot okozza. Szemléleti változásra volt szükség mind a politikában, mind a jogalkotásban és a jogalkalmazásban. Az első lépés a politika színterén történt, amikor egy olyan igazságügyi miniszter lépett hivatalba, aki változást akart. Ez egy nagyon fontos kiindulópont, de önmagában még ez sem lett volna elegendő. Az új szellemiségű büntetőpolitikát tükröző jogszabályok csak úgy tudtak érvényesülni a gyakorlatban, hogy valóban alkalmazást is nyertek és megvolt a társadalmi elfogadottságuk. Szükség volt egy olyan jogalkalmazó generációra, akik tudnak alkalmazkodni a büntetőpolitikai változásokhoz, vagy már ennek az új büntetőpolitikának a szellemében szocializálódtak szakmai értelemben.

5. ábra. Az ismertté vált bűncselekmények számának alakulása Finnországban, 1980-2016. Az adatok a finn büntetés-végrehajtás irányításáért felelős szerv, a Criminal Sanctions Agency tájékoztató kiadványán alapulnak

Finnországban hosszú folyamat eredményeképpen, de minden területen sikerült megvalósítani azt az összhangot és együttműködést, amely tökéletes terepet jelentett az új büntetőpolitika érvényesülésének. Az ügyészség, a nyomozó hatóság, a bíróság és a büntetés-végrehajtás közötti Európában, sőt Észak-Európában is példa nélküli szakmai együttműködés és kölcsönös tisztelet az, amely biztosítja ennek a büntetőpolitikának a mai napig tartó sikerességét.